

A POLITIKAI PÁRT TÁRSADALOMBÖLCSELETE.

Magyarország politikai fejlődése nem hasonlít egy simán lefutó folyóhoz, hanem olykor tóvá szélesedik s a politikai áramlat folyását alig lehet észrevenni. Hol pedig vízesésekben zuhog alá a folyam, egészen új szinten. Történeti fejlődésünkben feltűnő tény ez a ritmus-probléma: vannak lassú érverésű és nyugodalmos időszakok, melyek olykor stagnáláshoz hasonlítanak, majd hirtelen áll elő új helyzet s egy rövid, de heves fejlődésű kor, mint valami árok választja el két generáció politikai helyzetét s eszmevilágát. Ilyen volt az 1711 után hirtelen beköszöntött nyugalom, a tagadhatatlan bekapcsolódás a Habsburg állami szférába a kuruc-labanc s a török küzdelmek után. Ilyen volt — messze ne menjünk vissza — a nagy törökverő utáni szélcsendes zóna Mátyás alatt, belpolitikai pályafutásában. Ilyen hirtelen esés volt a fényes udvartartó király után a Jagelló-kori lezökkenés a mohácsi vész felé. Kisebb cezúrák nagy számban. A XIX. század s a XX. század eleje azonban még feltűnőbb: ott van az 1848/49-iki nagy krízis, de minden eddiginél nagyobb az 1918/19, mely után a belpolitikai helyzetváltáshoz külpolitikai okok is lényegesen hozzájárultak az eszmék új orientációjához, mely parancsoló szükségévé vált.

Mi ezekben a nagy irányváltásokban a magyar pártok szerepe? Számon kell tartanunk, vajjon a pártok teszik-e hevesse az átalakulást, avagy a pártok *hiánya*? Ha az 1918/19-et nézzük, kétségtelenül az utóbbira kell gondolnunk. A forradalom oka nem kis mértékben az volt, hogy csak mesterségesen feltáplált s életben tartott pártjaink voltak s ezt nem kis részben a világháború okozta: a végső napokban már csak erőtlenségének tudata terjeszkedett szét a régi pártszichékben (mit egy késő pártfúzió október előtti mutatott) s nagy tény, de el kell ismernünk: pártok, melyekről rendszeren kicsinylőleg szoktunk gondolkozni, s mégis reális erőntényezők, töredékekben sem voltak meg akkor, amidőn az októberi katonai összeomlás ránszakadt.

A párt, mint jelent és múltat öszekötő valami, erős tényező akkor is, amikor minden inogni kezd. A párt és a parlamentarizmus fixpontok, amelyekkel számolniok kell az eseményeknek, s

tudják ezt a forradalmárok: forradalom (talán másképp mutatkozott az 1789/93 alapján) ma voltaképp nem hozható létre egy normális parlament *által*, sem a mögött, hanem csak parlamentarizmus *nélkül*, mert forradalmak mindig csak egy aktív kisebbség művei egy nagy többség kényszerű passzivitásának gyors átmeneti korában.

A modern parlamentarizmusról azt tartják, hogy az nem éppen a nagy krízisekre, hanem a nagy egyensúlyozottságra van berendezve s ez bizonyos mértékig igaz. Azonban a parlamentarizmus — bizonyos pártrendszer működési *kerete* — kríziseket is kibír, ha a társadalom s a pártok tudnak alkalmazkodni, ha kell gyorsan is, egy új glóbusz intellektuális politikai követelményeihez. Bárminő is a parlamentarizmus, elősegíti azt, hogy a konvulziók gyorsjárású napjaiban különböző irányokkal számolni lehessen. Megnyilvánulási fórum az, nem csak küzdő fórum, s ha a döntés nem mindig parlamentek kezében van is, a parlament mégis tájékozódási bázis s valamennyire irányító szervezet. Sohasem öncél, bár ezt nem egyszer követelte magának, sohasem kormányzati monopóliumot őrző, mint egyesek vélték, de mindig faktor, számottevő erő.

Nálunk, úgy látszik, kevés figyelmet fordítottak a parlamentarizmus (mely csak keret) mögött álló párt problémájára. Nem kevesebb, mint félszázada jelent meg egy fordított mű,² s azóta semmi (alkalmi kitérés is alig van), ami a párttal *elméletileg* foglalkozott volna! Holott hány alkalmunk volt és van arra, hogy felvessük, mi általában a *politikai párt* mivolta, mi a lényeges funkciója, *mik képességének határai?* Mit várhatunk tőle, mit nemi Ha sokat követelünk egy *elméleti*, ideális pártszervezettől, még ha azok a leghaladottabbaknak is tartatnak, Angliában, az Egyesült-Államokban, általános pesszimizmus lesz az eredménye, bizonyos kesernyés „mérlegek“ formájában fogjuk levonni a tanulságokat, mint legbehatóbb kutatója is, Ostrogorski.³ A párt valóban legtöbbször nem több, mint *szükségből*, tervtelenül előálló valami, Paulsennel: spontán entstehende *Notorganisation*, um überhaupt aktionsfähig zu werden.⁴

Általában a párt problémáját nagyon is könnyen vették s ma is azt látjuk, mint régen, hogy a pártalakítás rögtönzés. Pártelnevezések kábítóan foszforeszkálnak, pártok és töredékek őserdős gazdagságban törnek elő a választások talajából, hol erőstörzsű óriásnövények, hol csak kúszó liánok formájában. Majdnem minden választás után friss káosz áll elő s ez természetszerűen provo-

² Bluntschli: *A politikai pártok*, ford. Ballagi G. 1872.

³ *La démocratie et les partis politiques*. Nouvelle édition, refondue. Paris, 1912. V. 5.277. lk. 574. lk.

⁴ *Parteipolitik und Moral*, Dresden, 1900. 9. 1.

kálja azt, hogy keressük, hogyan lehet mégis bizonyos egyirányúság, tartósság a politikai életben. A választó pszichéje úgy van beirányítva, hogy *mindent* vár az államtól s ehhez képest mindent vagy sokat a parlamenti választásoktól is. Ez öncsalódás, és pedig tartós önszuggesztió már a Rousseau-féle *volonte generale* óta. Mindenki — választáskor — egy akcióba lépő rész-szuverénnek érzi magát s ez túlzás, amint túlzás az államot tartani felelősnek mindenért. Mit várhatunk tehát bizonyos *párt-szerkezetektől* — nem vizsgálták. Mi az egyes országoknak sajátos *párt-rendszere* — ezerféle összehasonlítás után tudható meg. *Mi és mennyi* a párt-hagyomány (mert sajátos, ez sokkal súlyosabb faktum, mint gondoljuk), fontos társadalom-lélektani probléma. Jentsch K. összehasonlítja a régi olasz és az újabb angol viszonyokat, és azt találja, hogy az angol családok *hagyományból* whigek vagy toryk. S íme, mégis, „elvek nem választják el őket. A politikai magatartást bizonyos személyi elem határozza meg: nem elvnek, egy dolognak, hanem vezetőnek vallanak hűséget . . . nem halálos ellenségek, nem nézik le s gyűlölik egymást, hanem barátilag érintkeznek... Az ellenzék szerény marad (sic!), mert tudja, hogy amaz örökséget rontaná megsemmisítő kritikájával, mely legközelebb rája szállhat.“⁵ A kontinensen egymást legázolni törekednek a pártok. A választó politikai *igénye* is más Angliában, mint mifelénk. Ott bajnak tartják, ha az állam „belekormányoz“ valakinek a magánügyeibe. Az angol ember megbecsüli a maga függetlenségét, s így az államot sem akarja egyszerűen a maga akaratának szolgálatába állítani. Van abban — gondolják Angliában — valami természetesség, hogy a népesség bizonyos része államügyekben passzív — bizonyos mértékig, s bizonyos ügyekben. Azzal nem lehet megsérteni a demokráciát, ha bevalljuk, nem mindenki ért a *mai*, komplikált államgépezethez, hiszen ennek is megvannak a maga technikai ismeretfeltételei.

A demokrácia, mely egy a maihoz végtelenül aránytalan, kicsiny milieuban, a görög *polisban* indult meg, már nem lehet az, ami egykor volt. Ott a milieu ügyeinek *közismertsége* egész természetes volt s belőle eredt számos specifikum. A közvélemény⁸ nem egyes körök machinációja s nem nagy sajtóvállalatok gyártmánya, mint ma. Nézzük meg az Amerikai Egyesült-Államok törvényhozó testületének munkáját. A 62. kongresszuson (1913) a képviselőházban beterjesztett javaslatok száma Bryce szerint 29,000; a szenátusnak pedig 9000 javaslattal kellett volna megbirkóznia.

⁵ *Die Partei*, Frankfurt a/M. év n. 65. 1.

⁶ Erről v. ö. Hornyánszky Gy. mélyen szántó tömör közleményét: *Die Idee der öffentlichen Meinung bei den Griechen*. A Fer. József tud. egyet. tud. közleményei. Filoz. ért. 1. köt. 1. füz. 1922.

Ily munka *természete szerint* más, mint a régi kis milieuk demokratikus testületeinek munkája.

Az angol sokkal többet vár a *társadalmi* spontaneitástól; sok nomikus berendezése által. Nálunk a kontinensen, sok minden a parlamentre zúdul rá.

Nálunk a kontinensen a választó szuverénitás-érzése saját-szerű: sokat vár az államtól, tehát a választáskor élénken érdekelve érzi magát. A *self government* persze itt sem ismeretlen, de mintha szabadulni akarnának tőle ott, ahol az ügyek államra bízása kényelmesebb. A kontinens jelleme Angliával szemben (természetesen bajos általánosításokkal szemben eléggé óvakodni) a centralizálás; ez az, ami a választást döntővé teszi a választó szemében. Az angol higgadtabb, de az is bizonyos, hogy egyik kontinentális állam sincs oly *világhelyzeti* kényelemben, mint Anglia.

Az angol pártélet s parlamenti élet ismerői azt is tudják, hogy az angol fix törvényeket gyártani nem szeret, hanem annál nagyobb tiszteletben részesít konvenciókat, tehát gyakran formátlan, de szilárd érzelmi bázist hordozó hallgatag megállapodásokat. Az angol közszellemnek nagy a *szokásteremtő ereje*, a kontinens pedig buzgóbb törvényhozó. A törvényhozást pártfunkciók előzik meg, ez pedig *spontán* követ bizonyos konvenciókat.⁷ Concha jellemzően mondja: „Az individualizmusért dicsőített angol nemzet tudta a legállandóbb, legerősebb, az egyént szorosan megkötő pártszervezetet létrehozni anélkül, hogy azáltal a nemzetnek a pártérdekeken felül álló javait megkárosította volna. Hogyan és miért? Mivel az individualizmusnál magasabbra becsüli a kollektív, nemzeti létet az egyénen túl járó eszményeivel s ennek megfelelően szervezetlen állapotában is, mint a választók tömege, *nem egyedül a jog külső, éles, az embereket elkülönítő szabályai után indul.*“⁸ S ez legérdekesebb a *kifejlett* pártéletben, a lelki háttér, az öntudatlan ügy leszorul a parlament tárgyalásköréről, a *private bill*-ek ökonormák, melyek a tudatos felé haladnak.

I. *A követendő módszerről.* A mi problémánk nem az, hogy kritikát adjunk a pártról és parlamentarizmusról, hiszen ez megfelelő keretet mai folyóiratainkban nem találhat. Súlyos kérdés az, mely jelentékeny analízálóképességet s összehasonlító munkát követel a szociológustól, eltekintve attól, hogy nem is minden kutató érezheti magát alkalmasnak

⁷ Ez a parlamentben is igen jelentős! Kár, hogy oly jogi írók is annyira megfélekedeznek erről, mint Jellinek poszthumusz „*Besondere Staatslehre*“-jében (Auszg. Schriften, 1911. II. 153—319), ahol éppen helye lehetett volna e problémának.

⁸ *Újkori alkotmányok*, Akadémia. 1888. II. 482.

ama feladatra. A „sine ira et studio“ elve itt különben is sajátos helyzetben van s ma már tudjuk, hogy a szociológia *első sorban nem kritika*, hanem vizsgálat: állást tehát nem szabad foglalni, *ameddig* vizsgálunk. Bizonyos öndisziplina kell ahhoz, hogy felfüggeszünk *minden* értékelő vénát akkor, *amikor még csak boncolunk*, tényt s összefüggést pusztán *megállapítani* törekszünk.

Sajnos, a szociológia sokáig félreismerte *első* feladatát; bár sejtette. Sejtette akkor, amidőn „természettudományi alapon“ akarta megindítani problémáit, mert ez az „alap“ *helyes kiérzése volt annak, hogy a társadalomtudománynak első lépcsője a „valóságtudományi alap“*. Ez az államtanban, államszociológiában is így van, a politikai párt problémájában hasonlóképp.

A valóságtudomány keresi a tényeket, amint vannak, kutatja a kapcsolódásokat, amint vannak. Nem bírál, mint a bíró, nem javasol, mint az orvos, hanem pusztán kutat, boncol, összehasonlít.

Problémánk területén új módszer a valóságtudományi felfogás. A párt problémája különösen sokáig az államtanok (politikák) tudományjellemeinek hatása alatt volt. Már pedig tudjuk, hogy az államtanok sohasem tudtak megállani tények és összefüggések konstatálásánál, hanem még *mielőtt* e valóságtudományi feladatnak eleget tettek volna, máris bíráltak, célokat tűztek ki, javasoltak, azaz a normatív (iránytűző) tudományok csapásába tértek át. *Az államtanok módszere kevert módszer lett*, ami károsan befolyásolta feladatai megoldását. Kevert módszerét jellemezte az, hogy nem tudott valóságtudományi síkon maradni, felfogásmódja *semi-realisztikus* volt. Amidőn pedig iránytűzéssel (norma) foglalkozott, nem tudott viszont tisztán az értékekhez igazodni, felfogása selejtesebb, kevertebb: *pseudo-normatív* maradt.

Vizsgálódásunk *államszociológiai*, s ezzel a kifejezéssel óhajtjuk jelezni, aláhúzni azt, hogy a valóságtudományi talajon akarunk mozogni, nem pedig az államtanok pseudo-normatív és semi-realisztikus síkján. A pártot kezdettől fogva *normális jelenségnek* kell tekintenünk, ellentétben az első írókkal, akik között a pártelmélet megalapítója, Hume is kezdetben mint kóros jelenséget tünteti fel.

Hume írja a pártokról írt tanulmányában,⁹ hogy a törvényhozókra és államalapítókra mindenki tisztelettel gondol, a pártokra éppen nem ez érzésekkel. Törvényhozók, feltalálók félistenekké lettek, hősökként tisztelték, de mint pártvezérek nem vívnak ki hasonló sikereket, működésük lévén egyenesen törvények ellen irányuló (because the influence of faction is directly contrary to that of laws). Hume a legrosszabbakat feltételezi a pártokról: felborít-

⁹ *Of parties in general.* (Essays moral, political and literary [1741/42]. Edit. The world classics.

ják a kormányzatot, erőtlenné teszik a törvényeket, vad gyűlöletet szítanak ahelyett, hogy a kölcsönös segítségre szoktatnák az embereket; s ilyen „gyomot“ valóban nehéz kiirtani. Kétféle pártot különböztet meg: *személyi* pártokat, és *reális* pártokat, melyek személyi vonatkozás nélkül is érdekek előtörései és találkozásai.

A párt mégis szükséges rossz. Montesquieu látja be szükségességét; „őt — írja róla Janet — a viszálykodások egyáltalán nem ijesztik meg, sőt a valódi politikai élet jelét látja azokban“,¹⁰ a zsarnokság látszólagos békéje — írja Montesquieu az *Esprit des Lois*-ban — „hasonlít az oly város csendjéhez, melyet az ellenség éppen elfoglalt“. S valóban, ha megszállottak egy területet, legelőször éri halálos csapás a pártokat.

Washington az amerikaiakhoz írott búcsúszavában¹¹ a pártok ellen nyilatkozik: „A pártszellem mindennapi és folytonos ártalmi is éppen elegendők arra, hogy egy józan nép annak visszarasztását és korlátozását kötelességének és érdekének tartsa. Szétszórja az a tanácskozások figyelmét és gyengíti a közigazgatást. Izgalomba hozza az államot hiú féltékenységek és hamis rémhírek által; hevesebbé teszi az egyik párt gyűlöletét a másik ellen. *Kaput nyit az idegen befolyás előtt*, mely könnyen hozzáfér még a kormányhoz is a pártszenvédelek e csatornáján keresztül“. Higgadságra kell törekednünk a párt tüze helyett, „mert attól kell tartanunk, hogy éppen nem melegít, hanem pusztít“. S ez köztársaságnak még veszélyesebb, mint másutt.

Hasonló jellemzések a legújabb időkig óvják a nemzeteket a pártoktól, melyek „nem világítanak, hanem égetnek“. Az írók egész légiója hordozza s terjeszti azt a véleményt, hogy a párt maga nem más, mint *abnormitás*, lélektanilag: pszichózis, tehát betegség, mely pusztítja a társadalmat.¹²

Ez a felfogás egészen ferde síkra tereli a pártélet felfogását, a tudományos vizsgálatot.

A párt szükségszerű produktumként érthető meg. Történeti okok hozták létre a parlamentarizmussal együtt s különösen akkor, amidőn az abszolutista korokból kellett kibontakoznia a modern nemzeteknek, szükséges funkciót teljesített, mely más úton nem volt lehetséges, mint éppen *szabad pártképződés útján*. A pártot

¹⁰ *A politikai tudomány története*, III. ford. Angyal D: 1892. 32. 1.

¹¹ Idézetek Janet-nél III. 508.

¹² Hasbach (*Die parlam. Kabinetsregierung*, 1919. 62. és 142.) több írói idéz. Így Goldwin Smith szerint a párt „a standing machinery for the demoralisation of the people“. Ellis Barker szerint a pártok nem nemzeti érdekeket képviselnek; küzdelmük tárgya „two small sets of professional politicians who wish to obtain. place and power for themselves“. Lord Mahon szerint a pártok célja „the madness of many for the benefit of the few“. És: „Parties are likf coins which would never be fit for common use without some considerable alloy of the baser metals“.

így, tudatosan kitűzött módszeres elvek alapján kell és lehet kellőképp vizsgálni. Ez elvek tehát a következők.

1. A pártokra irányuló vizsgálat mindenekelőtt *valóságtudományi* vizsgálat, azaz nem valami bíráló és politizáló elmélkedések körébe csúsztatott tény-felismeréseken épül fel.

2. Vizsgálatunk *általános* szociológiai jellemű. Összehasonlító és általánosító eljárással kiindulva — a politikai pártok ezerféle variációján túl — keressük azt, amit „pártnak általában“ nevezhetünk. Mi tartozik a párt lényegéhez, mi nem, gondosan veendő figyelembe, mert a lényeges vonások alapján lehet csak a párt *fogalmát* tisztáznunk.

Sajnos az, hogy a politikai párt mivoltával, funkcióival, képessége határaival *in abstracto* kevésbé foglalkoztak. Ahol a legtermészetesebben kínálkozott alkalom: az állam tanokban egyik-másik író meg sem említi,¹³ mert egyoldalúan csak az alkotmányszervezet *jogi* oldalára szegzik figyelmüket, nem kutatva ama valóságos, *társadalmi* erőket, melyek azt fenntartják. Más „politikák“ rendszerében¹⁴ pedig szerény fejezetek jelzik azt, hogy ez a probléma is megjelent valamiként a világűrben. Igazi, elmélyedő tárgyalást eddig e „rendszerekben“ nem találunk, a párt problémája „az államtan mostohagyermeké“ (Rehm).

Egy, az egyes államokkal foglalkozó *leíró államtan* feladata az egyes pártok ismertetése, s itt is bizonyos összehasonlításokra nyílhat alkalom, azonban tágas szempontok, oksági kutatás itt sem talál úgy látszik kellő talajt.¹⁵

Az újabb irodalom külön *pártelméletet* (Parteienkunde) lát-szik céltudatosan kitermelni s ez egyre terjedelmesebb, de még legújabbban sem¹⁶ elég szisztematikusan közeledik feladatához, avagy csakhamar történeti visszapillantásokra tér át s ebben meríti ki érdekldését,¹⁷ holott elméleti kiindulású.

¹³ Minő pl. a különben körültekintő L. Duguit, *Traité de droit constitutionnel I. Théorie générale de l'état*. 1911.

¹⁴ V. ö. Jellinek, *Alig. Staatslehre*,² 1905. 109—112. Stier—Somló, *Politik*⁶, 1921. 154—176. (*-párti-leírás* s nem általános vizsgálat). R. Schmidt, *Alig. Staatslehre*, I. 1901. 238—52. St. Leacock, *Elements of political science*², 1913. 332—55. Balogh A., *Politika*², 1911. 220—23. Schollenberger, *Politik*. 1903. 81—109 és 211—254.

¹⁵ V. ö. pl. Bryce, *American commonwealth*, 1893—95. II. köt. 3. rész. 1—244. lk. Bodley, *Franciaország*. M. ford. Akad. II. 387—549. Lowell, *The government of England*, 2. rész. Escott: *A mai Anglia*. M. ford. Akad. II. köt. passim. Igen jó összefoglalást ad J. Hatschek, *Englisches Staatsrecht*, 1906. II. köt. 1—44. lk. és J. Redlich, *Recht und Technik des engl. Parlamentarismus*. 1905. ld. főképp 360—390.

¹⁶ V. ö. W. Sulzbach, *Die Grundlagen der politischen Parteibildung*, Tübingen, 1921.

¹⁷ V. ö. pl. Behm, *Deutschlands polit. Parteien*, Jena, 1912.

Az új feladat ma nem más, mint egy tüzetesen szociológiai elemzés s ez meglehetősen nehéz ma, sőt előkészítés hiányában egy kutató számára nem is lehetséges.

3. A pártélet tanulmányozásában a legmélyebb feladatot akkor oldjuk meg, ha beleillesztjük *a normális pártéletet a normális társadalmi folyamatok közé*. Mindenütt tehát a *tiszta pártélet formáit* kutatjuk, abnormis kilengésektől elvonatkozunk; így a pártéletnek egészen más jelentősége fog kiderülni, mint aminőbe politikusok vagy publicisztikai művek állítják.

A kérdés lényegét Paulsen találta meg.¹⁸ A pártélet kiegészíti az állam szervezett életét, mely szubordinatív jellemű, bizonyos mértékben hasonlít egy katonai jellegű szervezethez. Ha ez uralkodnék egymagában a társadalomban, akkor a részek elhalnának, közönyösségbe fulladna mindaz, ami spontán. A pártélet szükséges valami, nem más az, mint egy „Organisation von unten“. „Csak pártképződés által lesz a kaotikus tömeg tagozott, tárgyalásos elhatározásra képes egészé“. A párt „spontán keletkező szükség-szervezet“. Történetleológiaiilag szükséges valami. Megszüntetése a spontán tevékenységeket ásná alá egy differenciálatlan káosz érdekében egyrésztől, egy egyoldalú „Organisation von oben“ érdekében másrésztől.

Hogy a pártszervezet minden hibája mellett tagadhatatlan jelentős szerepű, az angol alkotmánytörténész Sir Th. E. May¹⁹ jelzi a következőkép: „Hogy egy annyira tagolt kormányzat, minő az angol, amely annyi széthúzó erőt egyesít, általában harmonikus működést folytathatott, főkép a *pártszervezetnek* tulajdonítható; egy tényezőnek, mely az állam alaptörvényeiben aligha találja alapját, de amely a parlamenti kormányzattól elválaszthatatlan s amely jóban-rosszban a legnagyobb befolyást gyakorolta az állam politikai sorsára. *Pártok* vezették, ellenőrizték az államhatalom tulajdonképeni birtokosait, sőt gyakran uralkodtak fölötte. A korona és az arisztokrácia védelmet találtak bennük a néppel szemben (sic). Párthatalom tiporta porba a közszabadságokat, emelt és tett le királyokat, buktatott minisztereket és parlamenteket, megalázta a nemességet, jogokat szerzett a népnek. De *megrázkódátások idején megvédte az államgépezetet*, melyek pedig létalapjait fenyegették. *Pártok* emelkedtek hatalomra és buktak, mindazonáltal *az állami berendezések sértetlenek maradtak*“.

Amit May, a történetíró mondott, megerősíti a jogász Dicey, hogy t. i. *a szabad pártképződés* tulajdonkép a megrázkódásokat

¹⁸ *Parteipolitik und Moral*, 1900.

¹⁹ *The constitutional history of England*, ed. Holland, 1912.1. 396. Deák A. II. 37. 1. a pártbefolyásra jellemző adatot hoz fel: annyira megy a befolyás, hogy Gladstone óta a királynő környezetében lévő udvarhölgyek is a miniszterelnök kívánsága szerint nyerik vagy vesznek állásukat.

paralizálja. „Ha valamely párt, írja Dicey,²⁰ legyen bármennyire felforgató vagy reakcionárius, a nép rokonszenvére számíthat, az. a mai Angliában, a parlamenti többség kivívásával, elérheti mindazt, amit egy sikeres forradalom útján szerezhet“. A kisebbségi erőszak jele az, hogy parlament nélkül, terrorral akarnak kormányozni. Jellemző pl. a mai orosz uralomra, hogy amidőn általános választójog alapján 1918 január 18-án megnyílt az új дума, „azonnal megnyilvánult egy *jobboldali* szocialista többség. Erre a bolsevisták kiléptek, s másnap, január 19-én, már fegyveres matrózok zavarták szét az alkotmányozó gyűlést.²¹ Vagy parlamentarizmus, s ekkor a többség uralkodik, vagy terror, s ekkor a kisebbség uralkodik.²² Ezzel azonban korántsem szükséges a parlamentarizmus többség-kifejező értékét abszolút biztosnak állítani. Minden néphangulatban, minden társadalom-pszichikumban van egy elháríthatatlan misztikum.²³ A *szám* parancsoló elve mögött a *qualitás* érvényesülését a következmények mutatják meg, s a kisebbség sohasem fogja statisztikaszerűleg többség-álcát megszerezni.

May és Dicey hangsúlyozzák azt, hogy a párt normális kiképződése előmozdítja a *fejlődés folytonosságát*. Bryce, az amerikai államélet kitűnő szociográfusa, legutóbbi munkájában írja: a párt „általában konzerváló erőnek bizonyult, mert, hogy a választásoknál többséget kapjon, . . . kénytelen kibékíteni a különféle véleményeket és igyekszik híveit a párt keretein belül tartani... Ha új, komoly véleménykülönbségeket támasztó kérdések merülnek föl, a pártszervezet rendszerint igyekszik semleges maradni. Abban a tekintetben is konzerváló, hogy korlátozza a személyes becsvágyat és gátat vet a kiválóbb férfiak túlságos önzésének. Az, aki *a párt* támogatásával emelkedett fel, ritkán volt nélkülözhetetlen vagy valami nagy hős a nép szemében, semhogy veszedelmessé válhatott volna azért, hogy a pártot szélső irányba terelje, vagy személyes becsvágya eszközéül használja föl. Meg kellett tanulnia,

²⁰ *Bevezetés az angol alkotmányjogba*, ford. Tarnay. Akad. 1902. 368. l.

²¹ Herrfahrdt, *Das Probl. d. berufsstand. Vertretung*. 1921. 107.

²² Lenin szerint a „proletariátus előcsapatának“, egy kisebbségnek előbb meg kell teremteni az új pszichét, s csak aztán jöhet parlamentarizmus — egykor, a jövőben.

²³ Jellinek *Die Unberechenbarkeit politischer Massenwirkung* c. rövid cikkében (Auszg. Schriften, 1911. II. 332) írja, hogy a legújabb politikai változások „tömegmozgalomból erednek, melyek erősebbek, mint a parlamenti akarat vagy a a törvényes alkotmányrendelkezések“. Ámde nyilván csak akkor, ha a parlamentnek nem *sikerült* a tömegek életproblémáját kellőképp kiérezni. A jogász felfogás nem elég mély, ha azt véli, hogy a parlamentarizmus a tömegek *fölött* áll; ellenkezőleg a tömegekből meríti erejét.

hogy csupán a közvélemény figyelése és követése által tartható meg a hatalom.“²⁴

A dolog nem lehet máskép. „A parlamenti akarat“ (Jelűnek) a párt által lehet erős s már Lord Beaconsfield leszögezte: „Pártnak a szervezett közvéleményt nevezük.“²⁵ Ebből kell kiindulnunk s majd ide kell visszatérnünk.

Kicsiny dolgozatunknak nem célja a kérdés egész perspektíváját tüzetesen napfényre hozni — hiszen ez az államszociológia centrális problémája s messzevezető kérdés, — csupán figyelmeztet problémákra, aktualitástól mentesen. Mivel eddig irodalmunkban bibliográfia nincs, illetve nem tudunk ilyenről, a legfontosabb munkákat feljegyezzük.²⁶ A pártelmélet megalapítója Hume, a filozófus és történetíró. *Of parties in general* és *Of the parties of Great Britain* (Essays, 1741). Hasonlóképp tisztán történeti érdekű, régebbi írások: Bolingbroke, *Dissertation on parties*, 1738. Fr. Rohmers *Lehre von den politischen Parteien*, I. *Die vier Partéien*, kiadta átdolgozva testvére, Th. Eohmer, Zürich, 1844. Const. Frantz, *Kritik aller Parteien*, 1862. Stahl, *Die gegenw. Partéien in Staat und Kirche*, 1863. Bluntschli, *A politikai pártok* [1869]. Ford. Ballagi Géza, Pest, 1872. U. az felvéve, némi stiláris változtatással: Bluntschli *Politik als Wissenschaft* c. művébe. Stuttgart, 1876, 497—637. Treitschke, *Parteien und Fraktionen*. (Hist.-polit. Aufsätze, III. köt. 427—490). Az újabb irodalomban igen nehéz elválasztani, mi tekintendő párttörténetnek, s nem elméletnek; legtöbb mű vegyesen adja az adatokat, tisztán elméleti mű alig van. Merkel: *Fragmente zur Sozialwissenschaft*, 1898, I. 82—347. A pártleírásokból kiválik Bryce, *The American commonwealth*, 3. edit., completely revised, New-York, 1908, II. 1—244, amit nagyon ajánlhatunk; épp így Paulsen, *Parteipolitik und Morál*, 1900 (nem valami in medias res moralizáló mű, inkább valóság-tudományi). Újabban már itt is az amerikaiak vezetnek. Igen jó áttekintés más szerzőktől vett szemelvényeivel Ch. Lloyd Jones: *Readings on parties and elections in the U. S. A.*, New York, 1912. W. Hasbach, *Die moderne Demokratie*, 1912, 441—575. (Új, 1921. kiad. azonos). Webster, *Elections, electors and elected* (Stories of elections, part and present), London, 1906. Ostrogorski, *La démo-*

²⁴ Az *Amerikai Egyesült-Államok demokráciája* [1921.] M ford. Braun. Bp. 1922. 52. 1.

²⁵ Idézi Mac Donagh, *Az angol parlament*. Ford. Huszár, 1907. 188. 1.

²⁶ Két bibliográfiáról tudunk s úgy véljük, ezidőszerint nincs több. Az egyik német munka, s *időszakosnak* készült, a másik amerikai. *Die Parteien. urkunde und Bibl. der Parteienkunde* I. (több nem jelent meg). Berlin, 1912. Beiheft zur Zeitschr. für Politik. (3 füzet). *List of works rel. to political parties in the U. St.* Washington. Libr. of Congr. 1907.

eratie et l'organisation des parties politiques, 2 köt., 1903. Rövidítve egy kötetbe: *La démocratie et les parties politiques* címen (Nouvelle edit. refundue, Paris), 1912. Rehm, *Deutschlands polit. Parteien*, 1912. (történeti ez is, de jó összehasonlítások helyenkint). Kindermann, *Parteiwesen und Entwicklung*, Stuttgart, 1896. (A cím kissé sokat mond a tartalomhoz képest, ugyanígy a következő): R. Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. Leipzig, 1911. (Francia ford. is.) Jentsch, *Die Partei* (Buber: *Die Gesellsch.*, 30. füz.) Deák A.: A parlamenti kormányrendszer Magyarországon, II. köt.: *A parlamenti vezetése. Pártkormányzat. A magyar pártok*. Budapest, 1912 (alig mond valamit). Jórész történeti, W. Milligan Sloane, *Die Parteierschaft in den Ver. Staaten von Amerika; ihre Entwicklung und ihr Stand*, Leipzig 1913. Lamprecht, *Deutsche Geschichte der jüngsten Vergangenheit und Gegenwart*, II., 1913. (Tisztán történeti, de finom pszichológiai árnyalatok.) Ugyanígy Jephson, *The plattform. Its rise and progress*, 1892. Stillich, *Die polit. Parteien in Deutschland*, 2 köt., 1908 és 1911. Jess Macy, *Party organisation and machinery* (The Amer. State Series), London, 1905. Lederer, *Das ökon. Moment und die polit. Idee im modernen Parteiwesen*. (Z. für Pol., 5. évf.) Max Weber, *Parlament und Regierung*, 1918, 2. és 3. fejt. W. Hasbach, *Die parlamentarische Kabinettsregierung*, 1919, passim. Anonymus [Spencer H.*?], *Parliamentary Government* (Westminster Review, 13. köt.).

A tágabb probléma, a parlamentarizmus irodalma, szintén fontos a párt kérdésére. Ebből csak néhány munkát idézünk. L. Bucher, *Der Parlamentarismus, wie er ist* [1854]. 2. kiad., 1881, 4. fejt. Th. Summer Maine, *Popular government*, 1885. A. Lowell, *Public opinion and popular government*, 1913. A. Lowell, *The government of England*, 1908, bőséges figyelemben részesíti, valamint Sidney Low is: *The governance of England*, 1904. New edit. 1914. H. Crosby Emery nevelő célzatú munkája az amerikai főiskolák törekvéseire valóban jellemző: *Politician, party and people*. New Haven, 1913. Edw. Elliot, *Amer. government and majority rule*. Princeton, 1916, 5. fejt. A jogbölcseletben is kifejlődtek bizonyos tanok a pártokról. Ilyenek: Radbrueh, *Grundzüge der Rechtsphilosophie*, 1914, 2. fejt. Stammler, *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, 1922, 353. l. O. von der Pfordten, *Zur Philosophie der politischen Parteien*, Archiv f. Echts- u. Wirtschaftsphilosophie, 8. köt., 158. és 333. lk. Legújabb összefoglalásra céloz: *Die Entwicklungsgesch. d. grossen politischen Parteien in Deutschland*, Bonn (Schriften d. deutsch. Gesellsch. für Polit. an d. Univ. Halle), 1922 (kollektív mű). G. Tarde, *Les transformations du pouvoir*, 1899. Dicey, *Lecons sur les rapports entre le droit et l'opinion publique en*

Angleterre au cours de 19. siècle. Angolból idézve. Idézve látom a következőket: Zischka, *Entsteking und Wesend. polit. Parteien*, 1911, L. Courtney, *The working constitution of the United Kingdom and its outgrowths*, 1901. Belloc and Chesterton, *The party system* [év?]. Mac Knechnie [Knechie-nek is találok], *The new democracy and the constitution*, 1912. Lüttgenau, *Darwin und der Staat*, 1905, 149. I. E. H. Fuller, *Government by the people*, 1908.

II. *A társadalmi ellentétekről általában.* „A háború mindennek atyja“, mondotta már egyik görög bölcselő. A társadalom életét, a fejlődést, nem lehet megértenünk anélkül, hogy figyelembe ne vennők a társas élet összefüggésében bennrejlő feszültségeket. Közöséges életmegfigyelésünk mitsém mutat be előbb nekünk, mint a harcot, az ellentéteket. A társadalom nem harmonikus és egységes célösszefüggésben (teleológiában) élő egész, hanem ellenkezőleg: a társadalomban *disteleológia* van. Az ellentétek ténye fontos magyarázó alap, belőle magyarázta Hobbes az állam keletkezését, Hegel a logikai fejlődést, Darwin az organizmusok életben maradását s kicsiny, de jogosulatlan plusszal: a szervezetek folytonos tökéletesedését is.

Ellentétek azonban nemcsak *egyének* között vannak, s nem is lehet egyénekből, mint valami atomokból, összerakni az államot, mint egykor a primitív individualizmus alapján vélték a jobb kutatók is. Az állam, a társadalom nagy keretein belül ezernyi különféle szervezet és — mondhatnók — szervezetcsira (praeorganismus) van. Ezekkel és a szervezetekkel a *társadalmi morfológia*, az *alakulatok* tana foglalkozik, s azt találjuk, hogy amint egyesek között folyik a harc, úgy morfológiai alakulatok között is. *Társadalmi ellentét tehát oly sokféle lehet, ahányféle az egyén, továbbá ahányféle társadalmi alakulat van.* Összeütközések, viták ezerféle faja keletkezik, minden egyén és „alakulat“ küzd: 1. a létért (Kampf ums Dasein), s 2. ezentúl — amit Darwin észrevétlen már az elsőbe belekapcsolt — *jobb* létért (Kampf ums Sosein); egyik a kényelemért, másik a haladásért, erőnyerésért, vagyonért, uralomért stb.

Tiszta valóságtudományi síkon maradjunk. Állapítsuk meg, hogy minden társadalmi egység (egyén vagy alakulat) részben *autotelikus*, célja önmaga, önmagában van, részben *heterotelikus*, célja kívüle van. Az autotelia és a heterotelia között az esetleges eltérést maga a társadalmi egység — láttuk: egyén vagy alakulat — küzd ki magamagának. Az illető *küzdő egységek* azonban harcban élnek le életüket kifelé is, egymással szemben, s e harc nem lehet sem örökös, sem szabálytalan. Valaminő rendalkotó (koordin-

²⁷ V. ö. ordo = rend, amiben *több* van, mint amit a *társas* összefüggés jelez, mert ez *mindennemű* összefüggést magában foglal.

náló) tényező tereli a társas küzdelmet a maga medrébe s magasabb cél (hypertelia) felé s e téren — egyelőre — két tényezőfajt szögezzünk itt le, ezek:

1. a *közszellem*, melynek jellemvonása az, hogy iránytartalma homályos, és az iránytartalmat leszögező szabályok (normák) mögött nincs szervezett garancia;

2. második az *állam*, melynek szabálya (jogszabályok) mögött szervezett garancia van.

Minden „küzdő egység“, egyén vagy társadalmi alakulat (pL tömeg, közönség, szekta, egyesület, vállalat, klikk stb.) fölött ott áll ama két rendező (azaz koordináló) tényező. Minden küzdő egység tökéletesen ki akarja fejteni a maga iránytartalmát. Miután egy magasabb hatalom van fölöttük, egy tényező, amely az előzőkkel szemben *hipertelikus*, az illető küzdő egység befolyásolni törekszik magát az illető, szabályozó hatalmat, mondjuk, a közszellemet, vagy az államot.²⁸

Akkor, amidőn a küzdő egység magát az *államot* igyekszik befolyása alá vetni, politikai tevékenysége kezdődik. Bárminő küzdő egység, tehát: egyén, alakulat, szervezet stb. több-kevesebb mértékben telhet meg politikai tartalommal. Oly alakulat pedig, amely *egyenesen* az állam befolyásolására törekszik, *politikai párt* nevet visel. A párt tehát *tisztán* politikai tevékenységű *társadalmi* alakulat.

Eddigi megállapításainkat összefoglalhatjuk a következőkép. A társadalomban disteleológia konstatálható. A társadalomban küzdő egységek vannak, küzdelmükben korlátozva vannak. A küzdelem nem áll meg a küzdő egységek részéről az elnémulásnál, hanem iparkodik befolyásolni — mindegyik a maga jogérzése szerint — a korlátozó hatalmat, az illető koordinatív tényezőt, tehát, többek között az államot is. Oly alakulatot, amely éppen az államot és csakis az államot óhajtja befolyásolni, politikai pártnak nevezünk.

III. *A társadalmi alakulatok jelleméről.* Az imént azt találtuk, hogy a *politikai párt társadalmi* alakulat. így bizonyos mértékben betekintést kell nyernünk a „társadalmi alakulatok“ tanába, a társadalmi morfológiába.

A legkülönbözőbb alakulatok vesznek körül bennünket, amelyek nem mind „szervezetek“ (a politikai párt sem mindig szervezet). Hogy ezek terén eligazodhassunk, kell, hogy azok jellemét legalább fővonásaiban megérthessük, főképp természetesen úgy irányozva összehasonlításainkat, hogy a politikai párt jelleme tűnjék ki minél határozottabban.

²⁸ A koordinatív tényezők egyéb fajára itt nem térünk ki.

Előbbi munkánkban²⁹ foglalkoztunk néhány alakulattal, minők a tömeg, a közönség, a szekta stb., azonban a nélkül, hogy a politikai párt problémáját is ott kifejthettük volna. Így némi kiegészítéssel, az ott mondottakat is megvilágíthatjuk.

A legkaotikusabb, s jogi íróktól kellő figyelemmel nem vizsgált, mert szervezetlen formában élő alakulatok: *amorf egységek* pl. a tömeg és a közönség. A tömeg *incidentális* alakulat s jelenléti társulásmód úgy, mint a közönség is *incidentális* lehet, de nem jelenléti társulás oly formában, minő pl. valamely író, lap „közönsége“. Ez utóbbi szétszórt csoport. Mindkettőben azonban feltalálható egy *momentán* közös érdeklődési irány. Ami részben a tömegnél megvan, a közönségnél még kifejezettebb: a csoport hollétének, terjedelmének s kvalitásának tudata nélkül való.

A reális, t. i. együtt lévő közös érdeklődésgócponztú, momentán ható izgalom hatása alatt áll; értékelése ingadozó s ez izgalom befolyása alatt jobbra-balra terelhető.³⁰ A közönség eszmeközössége nagyobb s ami fontosabb: nagyobb az *értékelés-állandósága*, mint a tömegnek. Nem hajlik tehát oly könnyen irracionális átcsapásokra, mert míg a tömeg, mint *incidentális* alakulat, a *maga* élmény-múltjával laza kapcsolatot tart fenn, addig a közönség a maga szétszórtságában lassúbb reakciójú és multkötöttebb.

Sajátossága úgy a tömegnek, mint a közönségnek az, hogy mert szervezetlen, magamagában cselekvésirányt nem kezd, hanem bizonyos alkalom, mint inger, hat reá, s *így* akciói voltaképen *reakciók*.

Hogy összehasonlítsuk az ily, *reaktív csoportokat* az egyesülettel, a politikai párttal stb., induljunk ki egy újabb példából. Van egy, máig figyelmen kívül maradt, sajátos kohézióban lévő csoport, amelyet „szervezetlen célegyesülésnek“ mondunk. Ilyen pl. hasonló körben dolgozó írok csoportja. Egymás iránt állandóan érdeklődnek s mégsem a személyes, hanem a *tárgyi* érdeklődés köztük az összekötő kapocs. Érdeklődnek „egymás“ iránt, mert valamennyien közösen érdeklődnek egy közös „tárgy“ iránt. Hasonlítsuk össze az ily közösséget az előbb jellemzett reaktív csoporttal, a közönséggel.

A „szervezetlen célegyesülés“ jelleme más, mint a közönségé; mindkettő szétszórt csoport. Egy közönség körében mindannyian hasonlóképp reagálnak, csak hogy míg az inger, pl. valamely esemény, mely a közönséget hasonló állásfoglalásra, reakcióra bírja, kívülről jő, s *incidentális*, addig a szervezetlen célegyesülés keretén belül egy plus található: egy *állandóan* ható és fejlődő közös téma az, s külső inger nem szükséges állásfoglalások keltésére, az

²⁹ *Társadalomalkotó erők*, 1920. IV. részletprobléma: *Tömeglélektan és társadalmi morfológia*. 193—235. K. ny. is.

³⁰ V. ö. Le Bon, *A tömegek lélektana*. M. ford. 1913.

magában fejlődő, élő érdeklődésfolyamatban marad fenn. A szervezetlen célegyesülésben lévők, bár a közönséghez hasonlóan, szétszórta, mégis együttes szellemi életet élnek, s állandó *célért* folyó életet. Az ily csoport nem reaktív, hanem *proaktív* jellemű csoport. Három sajátos fajú alakulatra találtunk:

1. a közönség	} reaktív	3. a szervezetlen célegye-
2. a tömeg		sülés: <i>proaktív csoport.</i>

Mind e három az ú. n. *alaktalan* vagy *amorf csoportösszefüggések* közé tartozik.

Egy pillantást vetettünk a társadalmi morfológia legérdekebb, és sajnos, legelhanyagoltabb területére, az alaktalan csoportösszefüggések tanába. Fontos ez a terület a párt szempontjából is. Mert minden ezen a homályos szférán indul meg, a hangulat, az emocionális tények, melyekből kiindulva értékelések kristályosodnak ki, melyekben az állásfoglalások készülnek elő, hogy majd — kellő alkalomból — a politikai akarat is napfényre jusson.

Határozott fejlődési sorrend is található.

1. A közönség szétszórta és reaktív csoport; 2. a tömeg jelenléti csoport és szintén reaktív jellemű; 3. a szervezetlen célegyesülés szintén szétszórta, mint a közönség, de már nem reaktív, hanem proaktív csoport jellemével bír.

Egy lépés szükséges mindehhez, hogy a politika porondjára, a politikai tudatmezőre jusson: a szervezés. Ama három amorf alakulatban úgyszólván minden elő van készítve, csak egy hiányzik: a szervezés. Ez ismert erők munkája folytán³¹ létrejő, egyéni akciók, felhívások, gyűlések, plakátok, röpiratok, újságok, határozó gyűlések révén s előttünk áll a párt.

A párt ily összehasonlításban nem más, mint *szervezett célegyesülés* politikai tartalommal.

Az itt adott pozitívumok mellett már egy negatívum is önként adódik. Amint a „szervezetlen célegyesülést” tárgyi érdeklődés hozza létre s a személyi faktor másodlagos, úgy a politikai párt is általában *tárgyi* alapon jó létre. A politikai párt — ez a negatívum — *nem* személyi egyesülés (Personalgefolgschaft), nem klikkszerű valami, hanem több ennél. Látni fogjuk azt, hogy történeti időkben korai alakulásokban ilyen látszata lehet a pártnak is, azonban mögötte más lelki tények jelennek meg.

4. *Mi a politikai párt?* Az előbbieken rámutattunk arra, hogy a társadalomban „küzdő egységek” vannak. Amit mi ily néven nevezünk, nem egy író „párt”-nak nevezi, s ezáltal *kitágítja* a párt fogalmát, *kitágítja mindennemű* küzdő egység magába foglalása céljából. A szóhasználatot ily formában nem találjuk termékeny-

³¹ Amiről később lesz szó.

nek. Van író, aki a párt szóval az érdekcsoportot (interest group) és ekvivalensnek veszi,³² ami hasonló erős kitágítás. Legmesszebb megy Schäffle Albert,³³ aki hosszabb fejtegetésben iparkodik álláspontját igazolni. „Mindenütt, ahol döntést kell hozni, van pártagitáció, nyíltan avagy a kulisszák mögött küzdenek egymással a pártok. Pártélet mindenütt uralkodik és mindig uralkodott, minden vállalatban, egyesületben, testületben, községben, következőképp minden államban, és pedig úgy gazdasági téren, mint társadalmi, pedagógiai, jogi, tudományos és egyházi téren. Különbözők csupán a formák, amelyekben kifejeződik, a mód, melyben jelentkezik, a hang, melyet választ, az eszköz, mellyel a társas elhatározást létrehozza. A történelem tanúskodik e mellett és *semmi sem hamisabb, mint az, hogy a pártéletet csak állami jelenségnek fogjuk fel.*“

„Mondhatnók, hogy *minden* társadalmi mozgalom pártképződéssel kezdődik, pártharc a tartalma és határozott célja az, hogy a társas akarat terén győztes, ellenállhatatlan fölényt szerezzen . . . Legkifejezettebben érvényesül a pártagitáció akkor, amidőn a határozó szervek közvetlenül döntés előtt állanak és akkor, amidőn az utóbbiak kirendeléséről van szó, főképp választások előtt és fontos pozíciók betöltésekor. Nagy tévedés volna azt hinni, hogy a közönségnek a pártéletre gyakorolt befolyása csak akkor érvényesül, amidőn az akarat elhatározás *középpontilag szervezett*. Vannak társas elhatározások, amelyek nem egységesen valami hivatott szerv útján hozatnak létre s mégis pártagitáció kíséri őket. Az akarat elhatározásokat éppen mindenütt megelőzi úgy a társadalmi, mint a szervi életben az, hogy a tömeg minden érdekelt része reagálni kezd“.³⁴

Hosszabb idézetünk világosan mutatja, hogy Schäffle valóban arra gondol, amire fennebb mutattunk: *általában* a társadalmi „küzdő egységekre“. Csak azt hangsúlyozza, hogy bár jelentékeny különbségek vannak módban, eszközökben, hangban, minden „küzdő egység“ párthoz hasonló módon *küzd*. A küzdelem egyetemes, akár gazdasági, akár egyházi, tudományos, jogi dolgokról van szó. Schäffle problémája itt nem is a politikai párt, hanem „a társas akarat elhatározás folyamata“, mint társadalompszichológiai kérdés általában.

A politikai párt legrövidebb meghatározása Schmidt Richárdnál ez: „Die Parteien sind die staatsbildenden Kräfte des *Gesell-*

³² V. ö. Hayes: „A party is a self-conscious class [?] whose bond of similarity consists not merely in common ideas and sentiments but in a common practical interest and aim and the activities pointed thereby... An alternative name for a party is interest group. (*Introduction to the study of sociology*, 1915. 6. kiad. 1920. 428. l.).

³³ *Bau und Leben des sozialen Körpers*², 1896. I. 228.

³⁴ *Bau und Leben*, I. 229.

schaftslebens“.³⁵ Balogh Artúr szerint: „A pártok a polgároknak oly *állandó, szabad egyesülései*, melyeknek célja az államéletet bizonyos irányban, abban az irányban t. i., mely érdekeiknek megfelelő, befolyásolni s az államélet ez irányát fenntartani.³⁶ Leacock szerint: „politikai párton értjük polgárok *többé-kevésbé szervezett* csoportját, amely mint politikai egység, egymással karöltve működik.³⁷ Mindé meghatározásban kiemeltünk három elemet: 1. a politikai párt nem állami intézmény,³⁸ hanem társadalmi³⁹ a párt „extra-legal groupings of men“ (Bryce).

Azonban, bár a pártok meghatározásában meglehetősen egyértelműség található, nem szabad figyelmen kívül hagyni a meghatározás még egy elemét, amely fontos annyiban, amennyiben a *normális* pártot el kell tudni választanunk a „frakciótól“. Ez utóbbi Mohi szerint oly szövetkezés, mely „valamely tiltott *önző célt* minden alkalmas, tehát *önző* és erkölcstelen eszközök közös alkalmazásával is elérni törekszik“.⁴⁰ E distinkció terén különösen figyelemreméltó Paulsen szembeállításai:⁴¹ „Pártoknak mondjuk — megkülönböztetve a frakcióktól, kotériáktól, klikkektől, egyéni célokra törő személyi szövetkezésektől — a nagy, széles néprétegeket is magukban foglaló csoportokat, melyek közös érdekek, nézetek, eszmék által együvé foglalva egymással küzdenek az államban a hatalomért; *céljuk* mindenütt: *a saját partikuláris akaratot az összeség, akaratává tenni*“.⁴² Ez fontos jellemvonását emeli ki a pártnak: a párt nem akar mindvégig csak párt maradni. Az igazi párt, mint mondtuk, a normális párt az összeség legfőbb érdekeinek képviselőjeként érzi magát, ez a magáról táplált *öntudata*. 2. A párt szabad egyesülés, mely *többé-kevésbé* állandó, azaz bizonyos *irányazonosság* húzódik végig rajta. Ez teszi lehetővé azt, hogy „programjuk“ legyen, mint alább látjuk. 3. A pártot nem lehet éppen szervezetnek“ minősíteni. A „szociomorfológiai alakulat“ ugyanis tágabb fogalom, mint a szervezet, a párt pedig nem mindig szervezet, elvileg nem az, habár ma már normálisan az. Vegyük pél-

³⁵ *Allg. Staatslehre*, I. 1901. 238. 1.

³⁶ *Politika*², 1911. 220.

³⁷ *Elements of political science*², 1913. 332. 1.

³⁸ Jellinek, *Allg. Staatslehre*², 1905, 109. 1. írja: Schon usserlich charakterisieren sie sich als *soziale Gebilde*. Ihre Organisationen haben *keinen staatlichen Charakter*, auch sind sie *keine abgeschlossenen Gebilde* stb.

³⁹ „A pártok, a médium, az összekötő kapocs az *állam* és a *társadalom* közt; a *fluidium*, mely a kettő között a vérkeringést közvetíti.“ Deák A. *A parlamenti kormányrendszer M. o.-n.* II. 50. I. Hatschek: az angol párt „dient staatlichen Funktionen, trotzdem wird nur durch Normen von *Gesellschaftsgruppen*, durch Parteinormen geschaffen u. bestimmt, nicht durch *Rechtsregeln*“. (*Engl. Staatsrecht*, II. 36.)

⁴⁰ *Az államtudományok enciklopédiája*. M. ford. 105. 1.

⁴¹ *Partei politik und Moral*. Dresden, 1900. 3. 1.

⁴² Éppígy Lederer (*Zeitschr. für Politik*, 1912. 337. 1.).

dául amaz adatokat, melyeket Naumann⁴³ ad a 50-es évek porosz pártjairól, s mutatják az akkori kezdetleges állapotokat: „Az időkbftii valódi pártrendszerre még éppen nem volt szükség. Megértették egymást még e nélkül is, és ott, ahol később pártok képződtek,, személyi csoportokat (Personalgefolschaften) találunk, vagy vezetőjük után elnevezve, vagy elnevezve ama vendéglőhelyiségek szerint, ahol gyülekezni szoktak. Az akkori porosz képviselő-csoportosulása pl. 1855-ben a következő. Nevükön: Fraktion Gráf Schlieffen: 24 tag, Fraktion von Ármin: 64, Fraktion *bei Tietz* (sic): 20, Fraktion Kari: 20, Fraktion von Patow: 49, Fraktion von Vincke: 18, Fraktion v. Bethmann-Hollweg: 33, Fraktion Beichensperger-Malinckrodt: 53, lengyelek: 11, sehová sem tartozik: 69. De még a csoport tagjai sem voltak oly szorosan egymáshoz kötve, hogy csatlakozási nyilatkozatnak vagy megtagadásának látszanék az, ha egyszerre csak Tietz-nél, vagy a Kari-csoportnál tűnnék fel valaki, hogy ott a tanácskozásokban résztvegyen (sic). A nép mindenekelőtt, mely e képviselőket választá, *inkább az egyént választotta és nem a pártot*. „Egy embert“ küldött Berlinbe; az majd ott tájékozódni fog aziránt, hova kapcsolódhat leginkább. A képviselő megkeresi a pártját. A párt akkor alig egyéb, mint szerv a képviselő körében, hogy az előzetes munkákat és megbeszéléseket a parlamenti határozatok számára megtegye“.

Ez az állapot a pártalakulásra nézve jellemző. Pártirány még nincs. Személyek vannak köréjük csoportosuló tagokkal (20—64-ig) *de a legtöbb (69) még sehová sem tartozik*.

Ez az állapot a pártok keletkezésének állapota, mert jóformán csupa frakcióból áll, egyik 20 taggal, a másik 40-nel vagy 50-nel, de domináló párt, mintegy törzspárt egy sincs. A kormánynak ez vagy könnyű, vagy ellenkezőleg igen nehéz helyzetet jelent. Nehéz, lehet annyiban, amennyiben a frakciók állásfoglalása szeszélyes és nem tudható előre.

A politikai párt mivoltának meghatározásában éppen az a lényeges, hogy megtudjuk annak *iránytartalmát*. Sajátosképen ennek kétféle forrása van: 1. egyik általában mindaz, amit történeti tapasztalatoknak mondhatunk, a nemzet sorsa, az események észrevétele s a belőle levonható konzekvenciák. Ez a pártirány parlamenten kívüli forrása. 2. A párt magatartását nemcsak önmaga iránytartalma szabja meg, hanem az, mit művel a „másik“ párt; ez: a parlamenten belüli tapasztalatok forrása. Így a pártok szellemét csak széles nemzetlélektani alapon tudjuk meg, s csak úgy, ha a pártot a parlamentarizmus kérdésével kapcsolatban vizsgáljuk.

Dékány István.

⁴³ *Die politischen Parteien*, 1913. 10—11. 1.